

Oponentský posudek monografie předložené k habilitaci

Název monografie: „Zvedněte ruce, kdo půjde do míst, kde necítí uznání“: O segregaci romských žáků ve vzdělávání

Autor monografie: PhDr. Zbyněk Němec, Ph.D.

Instituce: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

Předmět monografie

Otázky sociální rozmanitosti a sociální nerovnosti, jakož i specifické postavení sociálně znevýhodněných skupin ve vzdělávání jsou již dlouhodobě hlavními tématy vzdělávacích a společenských věd. PhDr. Zbyněk Němec, Ph.D., který do této oblasti předloženým dílem přispívá, je respektovaným odborníkem v oblasti speciálněpedagogického výzkumu vzdělávacích podmínek a perspektiv v kontextu sociálních nerovností.

Ve svém šetření na téma segregace romských žáků ve vzdělávání, obsaženém v předložené monografii, dosáhl Němec hlubšího průniku do mechanismů segregace sociálně znevýhodněné minority romských žáků, než kdykoliv dříve a také než kdokoliv jiný. Zabývá se základními otázkami, jako je vztah mezi inkluzí a vyloučením, úspěšně odhaluje příčiny i důsledky etnicky založené segregace ve vzdělávání. Představuje výsledky vlastní důkladné analýzy institucionálních opatření pro de-segregaci ve vzdělávání a strategií podpory vzdělávacích procesů v segregovaných školách, které u nás vznikly početnějším osídlením Romů v dané městské čtvrti nebo záměrnou redistribucí Romů v síti spádových škol. Upozorňuje na skutečnost, že se tyto školy snaží plnit v mimořádných podmínkách svou vzdělávací funkci. Autor přijímá situaci těchto škol kriticky, ale s mimořádným pochopením pro potřeby všech aktérů vzdělávacího procesu, který v nich probíhá. Jeho objektivní přístup je založen na jednoznačném uznání práva dítěte na vzdělávání v místě, kde se narodilo a kde vyrůstá, na rovný přístup dětí ke vzdělání bez ohledu na jejich věk, pohlaví, etnikum či sociální zázemí.

Němec popisuje specifika segregovaných škol jako kulturně i sociálně podmíněná. Upozorňuje na vyšší náročnost práce pedagogů, kteří plní vedle úlohy vzdělávací ještě další role. Nezřídka suplují i úlohu rodiny u žáků bez podpory vzdělávání v domácím prostředí nebo zastupují autoritu rodiče u žáků s rizikovým chováním. Němec objektivně hodnotí i přínosy a pozitivní aspekty práce v těchto školách (menší kolektivy žáků a možnosti individualizované práce, příznivé a relativně bezpečné klima, blízkost ve vztahu žáka a učitele), aniž by to používal jako argumenty obhajující existenci segregovaných škol. Uvádí také příklady praxe v těchto školách, které mohou být inspirací i pro další školy hl. vzdělávacího proudu. Formální kvalita monografie nelze nic vytknout.

Metodologie a postup řešení

Šetření s cílem porozumět fenoménu segregace romských žáků ve vzdělávání, jehož výsledky jsou v předložené monografii představeny, bylo provedeno jako kvalitativní s využitím datové i metodické triangulace. Samotný postup šetření byl dostatečně představen v úvodní

metodologické poznámce na ploše 5ti stran, v dalších částech díla se mu autor již nevěnoval. Výběr škol pro šetření byl záměrný s jasně nastavenými inkluzivními kritérii k poměrnému zastoupení romských žáků ve škole a ke kurikulu školy. Existence speciálních tříd ve škole byla připuštěna, kontext komunit nebyl předem vymezen, takže byly zařazeny školy v blízkosti sociálně vyloučených lokalit vedle škol působících v městských aglomeracích s nižší kumulací sociálně znevýhodněných skupin v místní komunitě. V první etapě výzkumu byly provedeny analýzy dokumentů škol, v následné etapě bylo provedeno 22 semistrukturovaných rozhovorů s vedoucími a poradenskými pracovníky škol, v závěrečné etapě došlo k dosycení dat prostřednictvím distančně provedeného písemného dotazování. Při analýze dat přepsaných rozhovorů byly dodrženy postupy metody zakotvené teorie dle Strausse a Corbinové (1999).

Významné výsledky

Vhodně zvolené metody výzkumu a pečlivá práce s daty vedly k dosažení výsledků výzkumu, které jsou v monografii přehledně a strukturovaně prezentovány a doplněny kontextovými informacemi z odborných zdrojů aktuální české i zahraniční literatury. Výběr citací ze selektivního protokolu výrazně oživují odborný text a autentické výpovědi, které přesvědčivé dokládají výzkumné nálezy. Kvalitu monografie posilují autorova doporučení k optimalizaci sítě škol ve prospěch de-segregace ve vzdělávání romských žáků, k přípravě vhodných podmínek pro vzdělávání těchto žáků na školách hl. vzdělávacího proudu, ke zvýšení atraktivity škol ohrožených segregací pro majoritní žakovskou a rodičovskou populaci a k celkové změně diskurzu od de-segregace k širšímu konceptu inkluzivního vzdělávání. Svými závěry a návody autor významně přispívá do oblasti speciálně pedagogické teorie výchovy a vzdělávání osob se sociálním znevýhodněním, ale i k současným reformním změnám v oblasti systému školství a jejich vnímání širokou veřejností.

Závěr

Předkládaná monografie splňuje požadavky kladené na habilitační řízení v oboru speciální pedagogika. Práci proto doporučuji k obhajobě v rámci habilitačního řízení v tomto oboru a po jejím úspěšném absolvování doporučuji udělit Zbyňku Němcovi vědecko-pedagogický titul docent.

Dotazy oponenta

- 1) Existuje v České republice celkový přehled o počtu škol, které lze z důvodu nadprůměrného zastoupení žáků se sociálním znevýhodněním aj. specifických charakteristik považovat za školy segregované, resp. ohrožené segregací? Existují jiná sociodemografická data, ze kterých by bylo možné odvodit počty škol v konkrétních regionech ohrožené segregací?
- 2) Jaký podíl na vzniku segregovaných škol má podle Vás princip spádovosti v přijímání žáků do škol a jak byste doporučoval postupovat při spravedlivějším nastavení spádovosti, aby nevznikaly školy ohrožené segregací?